
Sprawozdanie z działalności Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN w roku 1963.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 9/3-4, 461-466

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ZAKŁADU HISTORII NAUKI
I TECHNIKI PAN W ROKU 1963

Prace badawcze Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN w 1963 r. stanowiły częściowo kontynuację prac podjętych w latach ubiegłych¹ — przy czym niektóre z nich ukończono, a niektóre ukazały się ponadto drukiem — równocześnie zaś podjęto badania nowe, zgodnie z długofalowym planem działalności Zakładu. Ze względu na ograniczenia budżetowe pewne zaprojektowane tematy trzeba było jednak odłożyć; opóźnieniu w stosunku do planu uległy również prace nad *Historią nauki polskiej w zarysie*, ostateczna redakcja poszczególnych rozdziałów bowiem zajęła nieprzewidzianie dużo czasu i dlatego terminy sfinalizowania wymienionych prac przesunęły się na 1964 r.

Badania szczegółowe prowadzono, jak i w latach ubiegłych, w czterech działach Zakładu.

W Dziale I (ogólne problemy historii nauki oraz historia nauk społecznych, kierownik: prof. B. Suchodolski) ukończono cztery drobniejsze opracowania w zakresie historii nauki epoki oświecenia: *Studia nad historiografią czasów saskich* (dr S. Grzybowski); *Uniwersytet Jagielloński w początkach XIX w.* (doc. K. Mrozowska); *Feliks Łojko* (doc. H. Madurowicz); *Marcin Świątkowski* (dr I. Stasiewicz); dwie dalsze prace są na ukończeniu. Należy zasygnalizować znaczne postępy w badaniach w zakresie socjologii wiedzy prowadzonych przez zespół pod kierunkiem prof. P. Rybickiego; wyniki tych badań były przedmiotem kilku ciekawych referatów i dyskusji (mgr M. Władysław², mgr H. Dutkiewicz³, dr Z. Bezwiński).

Nowe tematy zostały podjęte w studiach nad wczesną recepcją myśli praktycznej Arystotelesa (doc. P. Czartoryski, mgr J. Rebeta), jednocześnie zaś kontynuowano prace nad problemami nauki polskiej w dobie późnego odrodzenia i baroku (pod kierunkiem prof. H. Barycza) oraz w XIX w. i początkach XX w. (mgr. Z. Skubała-Tokarska, prof. J. Michalski, mgr J. Skarbek). Większość wymienionych prac zakrojona jest na większą skalę.

Warto specjalnie podkreślić fakt, że w roku sprawozdawczym, w ramach planu wydawniczego Zakładu, ukazały się trzy poważne pozycje książkowe pióra pracowników i współpracowników Działu I (prof. P. Rybicki, doc. P. Czartoryski, dr I. Stasiewicz, por. niżej), a poza wydawnictwami Zakładu opublikowane zostały prace: prof. B. Suchodolskiego *Narodziny nowożytnej filozofii człowieka*⁴ i prof. W. Voiségo *Sebastian Castellion, 1515—1563* oraz *Myśliciele i praktycy*⁵.

Dział II (historia nauk biologicznych i medycznych) poniósł w roku sprawozdawczym ciężką stratę wskutek śmierci organizatora i długoletniego kierownika, prof. B. Skarżyńskiego⁶. Kierownictwo tego Działu objął prof. J. Fierich. W Zespole Historii Nauk Rolniczych ukończono i przekazano do publikacji następujące prace: *Polacy na studiach w akademii w Próżkowie* (doc. M. Wachowski), *Ekonomika zie-*

¹ Por. sprawozdanie Zakładu za rok 1962 w nrze 3/1963 „Kwartalnika“.

² Por. sprawozdanie z zebrania naukowego trzech zespołów tego Działu w nrze 3/1963 „Kwartalnika“, s. 461.

³ Por. sprawozdanie z zebrania naukowego Zespołu Historii Metodologii w nrze 4/1963 „Kwartalnika“, s. 614.

⁴ Por. recenzję w niniejszym numerze „Kwartalnika“, s. 392.

⁵ Por. recenzję w niniejszym numerze „Kwartalnika“, s. 385.

⁶ Por. wspomnienie pośmiertne w nrze 2/1963 „Kwartalnika“.

miańska J. Haura (doc. A. Podraza); w Zespole Biologii ukończona została praca dr C. Orlikowskiej *Biologowie rosyjscy na Uniwersytecie Warszawskim*; w Zespole Historii Zoologii ukończono prace: *Ch. Perthées jako entomolog* (doc. W. Bazyłuk), *Oktawiusz Bourmeister-Roszkowski* (mgr K. Kowalska); wreszcie w Zespole Historii Medycyny doc. S. Szpilczyński ukończył prace: *Społeczno-ekonomiczny aspekt rozwoju idei humanizmu w medycynie* oraz *Źródła do dziejów medycyny na Śląsku*. Ostatnie wymienione opracowanie zawiera wyniki rejestracji rękopisów, inkunabułów i starodruków lekarskich z bibliotek śląskich. Jednocześnie cztery zespoły Działu II prowadziły w dalszym ciągu badania podjęte w latach ubiegłych.

Dział III (historia nauk matematyczno-fizycznych i nauk o Ziemi, kierownik: prof. A. Birkenmajer) kontynuował prace nad dwoma syntetycznymi dziełami zbiorowymi o znaczeniu zasadniczym: *Historią astronomii w Polsce* pod kierunkiem prof. E. Rybki oraz *Historią chemii w Polsce* pod kierunkiem prof. W. Hubickiego. Są to przedsięwzięcia naukowe o charakterze długofalowym. W Zespole Historii Matematyki i w Zespole Historii Fizyki rozwijały się nadal studia nad dziejami polskich podręczników z tego zakresu.

W Sekcji Historii Nauk o Ziemi, kierowanej przez prof. B. Olszewicza, ukończono następujące prace: *Humboldt a polski świat literacki* (prof. B. Olszewicz — jest to część ogólniejszej monografii *Humboldt a Polska*, oddana do druku w „Przeglądzie Humanistycznym“); *Biogenetyczna teoria Moritza Wagnera* (dr J. Babicz — jest to również część obszerniejszego opracowania dotyczącego historii myśli ewolucyjnej w naukach o Ziemi); *Naukowe pojęcie deklinacji i igły magnetycznej w Polsce w XVII w.* (dr T. Przytkowski); *Geologia w dziejach Uniwersytetu Jagiellońskiego* (publikacja mgra S. Czarnieckiego w serii wydawnictw jubileuszowych UJ); *Materiały do historii szkolnictwa geodezyjnego w Polsce* (doc. Z. Kietlińska); *Technika podziału i inwentaryzacji gruntów w Wielkopolsce* (mgr J. Gołaski). Oprócz tego w wydawnictwach Zakładu ukazała się monografia prof. K. Buczka (por. niżej), wiele zaś innych tematów znajduje się w trakcie opracowania.

Dział IV (historia techniki i nauk technicznych, kierownik: prof. E. Olszewski) rozszerzył w roku sprawozdawczym zakres badań, organizując współpracę nad historią polskiego przemysłu lokomotywowego⁷ oraz powołując nowy Zespół do Badań Polskiej Techniki Motoryzacyjnej (w czasie ostatniej wojny i w okresie powojennym). Największą aktywność przejawiał nadal Zespół Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej (pod kierunkiem doc. M. Radwana), dokonując próbnych wytopów, badań chemicznych i metaloznawczych oraz prób stosowania uproszczonej metody magnetycznej do odkrywania stanowisk hutniczych⁸. Prowadzone są też nadal przez dra J. Piaskowskiego badania metaloznawcze dawnych przedmiotów żelaznych, a na ukończeniu znajduje się opracowanie na temat początków hutniczego zespołu bobrzańsko-samsonowskiego (mgr S. Miczulski).

Zespół Historii Górnictwa i Hutnictwa Tatrzńskiego oddał do druku pracę o przemyśle wiejskim na Podhalu (nowe wydanie monografii J. i S. Reychnanów, uzupełnione przez mgra H. Josta). W zakresie historii techniki naftowej Dział IV przygotował studium o transporcie i magazynowaniu ropy naftowej (dr B. Rachwał); w zakresie historii górnictwa solnego ukazała się w druku praca S. Fischera o bocheńskiej żupie solnej oraz kilka artykułów o żupie wielickiej⁹; do druku oddano monografię o urządzeniach wyciągowych w górnictwie węglowym

⁷ Por. informację w nrze 2/1963 „Kwartalnika“ (s. 323).

⁸ Por. w niniejszym numerze sprawozdanie z konferencji tego zespołu oraz artykuł: M. R a d w a n, *Dalsze próbne wytopy w piecykach dymarskich typu świętokrzyskiego*, s. 365.

⁹ Por. w niniejszym numerze sprawozdanie z sesji naukowej poświęconej górnictwu solnemu w Polsce, s. 439.

(dr A. Klich). W Zespole Historii Techniki Wojennej ukończono wieloletnią pracę nad przygotowaniem do druku tekstu traktatu dell'Aquy *Praxis ręczna o działach*, obecnie na warsztacie znajdują się objaśnienia i wstęp (mgr T. Nowak). Gotowe jest również opracowanie historii techniki samochodowej w Polsce międzywojennej (doc. K. Groniowski). Kilka innych prac w wymienionych zespołach znajduje się bądź w stadium zaawansowanym, bądź na ukończeniu.

Ponadto Dział IV Zakładu współpracował nadal z Wydawnictwami Naukowo-Technicznymi przy publikacji serii popularnonaukowej *Z dziejów techniki*. W serii tej ukazały się w 1963 r. dwie książki: M. Radwana *Rudy, kuźnice i huty żelaza w Polsce* oraz K. Groniowskiego *Z dziejów motoryzacji*¹⁰.

W roku 1963 Zakład Historii Nauki i Techniki PAN wydał cztery numery „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki“, pięć zeszytów „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej“ oraz cztery tomy *Monografii z dziejów nauki i techniki*.

Na treść „Studiów“ złożyły się następujące prace:

Seria B, zeszyt 7: W. Staniewicz, *Michał Oczapowski. Życie, twórczość naukowa i działalność pedagogiczna*; S. Brzozowski i W. Ziemacki, *Mikołaj Witwicki, pionier postępowego pszczelnictwa w XIX w.*

Seria B, zeszyt 8: J. Mitkowski, *Anzelm Gostomski i jego „Gospodarstwo“*; S. Brzozowski, *Szkoła rolnicza w Czernichowie jako ognisko nauk rolniczych w XIX i XX wieku*; J. Fierich i Z. Kosiek, *Wydział Rolniczy Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1934—1945*¹¹.

Seria C, zeszyt 6: A. Chałubińska, *Sprawa „Opisu jeograficznego“ w tajnym ruchu filomackim*; A. Chałubińska, *Najdawniejsze mapy gospodarcze Polski*; J. Babicz, *Wykłady Wincentego Pola z 1845 r. na tle jego badań w Karpatach*; J. Babicz, *Młodzieńcza rozprawa Wacława Nałkowskiego*; T. Przytkowski, *Naukowe pojęcie deklinacji magnetycznej w Polsce w XVII w.*; A. Drozdowska, *Uzupełnienia i poprawki do bibliografii prac B. Olszewicza*.

Seria C, zeszyt 7: F. M. Bartoś, *Kopernik i Komeński*; A. Birkenmajer, *Kopernik jako filozof*; J. Wasiutyński, *Uwagi o niektórych kopernikanach szwedzkich*; M. Kamieński, *Obserwacje Kopernika w świetle astronomii współczesnej*; J. Dobrzycki, *Katalog gwiazd w „De revolutionibus“*¹².

Seria D, zeszyt 4: B. Kalabiński, *Zjazdy techników polskich w latach 1882—1917*; J. Pilecki, *Franciszek Mirandola i Jan Szczepanik. Dialog wyobraźni technicznej i artystycznej*; J. Broda i W. Sokołowski, *Tamtak, młyn i tłuczarnia kory w Istebnej*.

W *Monografiach* opublikowano książki: E. Tyrkiel, *Wykres żelazo-węgiel w rozwoju historycznym*, P. Czartoryski, *Wczesna recepcja „Polityki“ Arystotelesa na Uniwersytecie Krakowskim*¹³, K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku*, I. Stasiewicz, *Z początków teorii nauki w Polsce. Ignacy Włodek i jego dzieło*¹⁴.

Poza serią wydano pracę prof. P. Rybickiego *Arystoteles — początki i podstawy nauki o społeczeństwie*.

Nadal rozwijały się owocnie kontakty międzynarodowe Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN.

• W roku 1963 współpraca Zakładu z Sekcją Historii Nauki Międzynarodowej

¹⁰ Por. recenzje tych dwu książek w nrze 2/1964 „Kwartalnika“, s. 306 i 318.

¹¹ Por. recenzję tego zeszytu w niniejszym numerze „Kwartalnika“, s. 404.

¹² Por. recenzję tego zeszytu w niniejszym numerze „Kwartalnika“, s. 403.

¹³ Por. recenzje tych dwu książek w niniejszym numerze „Kwartalnika“, s. 399 i s. 389.

¹⁴ Por. recenzję tej książki w niniejszym numerze „Kwartalnika“, s. 395.

Unii Historii i Filozofii Nauki koncentrowała się wokół dwóch głównych zagadnień: organizacji w dniach 17—21 września 1963 r. w Jabłonie symposium poświęconego podstawowej problematyce historii nauki i techniki¹⁵, a także podjęcia prac wstępnych związanych z XI Międzynarodowym Kongresem Historii Nauki, który ma odbyć się w Polsce w 1965 r.¹⁶

W czerwcu 1963 r. Międzynarodowa Akademia Historii Nauki powołała na członka korespondenta prof. Eugeniusza Olszewskiego — zastępcę kierownika Zakładu i kierownika Katedry Historii Techniki Politechniki Warszawskiej. Kierownik Zakładu, prof. Bogdan Suchodolski, który był dotychczas członkiem korespondentem Międzynarodowej Akademii Historii Nauki, powołany został na członka rzeczywistego.

Zakład kontynuował współpracę z ośrodkami naukowymi w NRD. W międzynarodowej konferencji, poświęconej niemiecko-słowiańskim stosunkom naukowym w końcu XVII w. i I połowie XVIII w., zorganizowanej w dniach 10—13 grudnia 1963 r. przez Zakład Historii Niemiecko-Słowiańskich Stosunków Naukowych Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie, udział wzięli: prof. Bogdan Suchodolski i dr Irena Stasiewicz oraz współpracujący z Zakładem dr Ryszard Wołoszyński¹⁷. W czasie pobytu w Berlinie ustalono formy dalszej współpracy na 1964 r.

Wzorem lat ubiegłych Zakład podtrzymywał kontakty z Deutsches Institut für Länderkunde w Lipsku. Dzięki tym kontaktom, w ramach bezdeewizowej wymiany, przez 3 tygodnie przebywała w NRD dr Irena Stasiewicz¹⁸. Przewidziany także na 1963 r. wyjazd współpracownika Zakładu, prof. Włodzimierza Hubickiego, z powodów technicznych przełożony został na 1964 r.

Z rewizytą gościli przez 2 tygodnie w Polsce trzej pracownicy Deutsches Institut für Länderkunde: dr Horst Münnich, Frankdieter Grimm i kierownik Oddziału Kartograficznego tego Instytutu, Heinz Bauer.

W NRD był ponadto z prywatną wizytą dr Józef Babicz. W czasie miesięcznego pobytu przeprowadził on kwerendę w Universitätsbibliothek i Deutsche Bücherei w Lipsku do wspomnianej wyżej pracy o M. Wagnerze.

Należy odnotować następnie pomyślną kontynuację polsko-czechosłowackiej współpracy w zakresie zagadnień starożytnej techniki hutniczej. W dniach 13—15 marca 1963 r. w Starym Smokowcu, w naradzie poświęconej tym sprawom, wzięli udział: współpracujący z Zakładem doc. Mieczysław Radwan oraz dr Kazimierz Bielenin, a ze strony czechosłowackiej — pracownik Instytutu Archeologii Czechosłowackiej Akademii Nauk, dr Radomir Pleiner¹⁹.

W Związku Radzieckim, w Moskwie i Rydze, przebywał w dniach 10—17 kwietnia 1963 r. prof. Eugeniusz Olszewski, który wchodził w skład delegacji Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej²⁰.

Natomiast w Polsce, na zaproszenie Zakładu, gościł przez 3 tygodnie dr Wacław Olszewicz z Instytutu Nauk Społecznych we Lwowie. Nawiązana kilka lat temu współpraca z drem Olszewiczem ma ważne znaczenie z uwagi na to, że dr Olszewicz posiada gruntowną znajomość zasobów rękopiśmiennych we Lwowie, dla Zakładu bardzo cenną i przydatną. Dr Olszewicz przywiózł opracowaną dla Zakładu

¹⁵ Por. szczegółowe sprawozdanie z tego symposium w nrze 1/1964 „Kwartalnika”, s. 143—151.

¹⁶ Por. informację w nrze 1/1964 „Kwartalnika”, s. 143.

¹⁷ Por. szczegółowe sprawozdanie z tej konferencji w niniejszym numerze „Kwartalnika”, s. 454.

¹⁸ Por. szczegółowe sprawozdanie z tego pobytu w niniejszym numerze „Kwartalnika”, s. 456.

¹⁹ Por. informację w nrze 3/1963 „Kwartalnika”, s. 474.

²⁰ Por. szczegółowe sprawozdanie z tego pobytu w nrze 3/1963 „Kwartalnika”, s. 473.

część rozprawy na temat dziejów *Słownika Geograficznego* (z XIX w.) oraz biografii A. Rehmana, istotną dla prac nad historią geografii w lwowskim ośrodku uniwersyteckim.

Do Francji z okazji kolejnego dorocznego seminarium międzynarodowego, zorganizowanego przez Centre d'Études Supérieures de la Renaissance w Tours (filia uniwersytetu w Orleanie), na zaproszenie tego ośrodka, udali się: prof. Bogdan Suchodolski i prof. Waldemar Voisé. Seminarium, które trwało od 2 do 21 lipca 1963 r., dotyczyło problemów renesansu w Europie wschodniej. Prof. Suchodolski wygłosił tu dwugodzinny referat syntetyzujący polskie badania nad rozwojem myśli filozoficznej i społecznej w Polsce wieku XVI; poza tym, na zakończenie seminarium, wygłosił odczyt *Renesansowa filozofia człowieka*, w którym zwrócił uwagę zwłaszcza na pewne nieznanne dotychczas aspekty tej filozofii. Prof. Voisé wygłosił w Tours dwa odczyty. Pierwszy dotyczył ustroju społecznego i politycznego Polski od połowy XV w. do początków XVIII w., drugi — doktryny politycznej Ostroroga oraz Frycza Modrzewskiego. Po seminarium w Tours prof. Voisé przebywał przez 10 dni w Paryżu, zapoznając się w Bibliothèque Nationale z aktualną literaturą na temat nauk społecznych w XVII w.

We Francji był również dr Jerzy Dobrzycki; otrzymał on 2-miesięczne stypendium od VI Sekcji École Pratique des Hautes Études²¹.

We Włoszech gościł przez 4 tygodnie prof. Bogdan Suchodolski, prowadząc badania w zakresie historii filozofii człowieka i pedagogiki. Nawiązał on również kontakty naukowe z placówkami zajmującymi się historią nauki we Włoszech. Prof. Suchodolski uczestniczył ponadto w międzynarodowej konferencji na temat cywilizacji przyszłości. Konferencja była zorganizowana przez uniwersytet w Perugii na przełomie lipca i sierpnia. Na konferencji tej prof. Suchodolski wygłosił referat *Filozoficzne aspekty współczesnej techniki*.

W Belgii, na zaproszenie Université Libre de Bruxelles, w dniach 5—11 kwietnia 1963 r. przebywał przewodniczący Rady Naukowej Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, prof. Aleksander Birkenmajer. Wziął on udział w międzynarodowym kolokwium zwołanym przez Institut pour l'Étude de la Renaissance et de l'Humanisme wymienionej wszechnicy. W czasie kolokwium, z cyklu *Le Soleil de la Renaissance*, prof. Birkenmajer miał odczyt *Copernic comme philosophe*.

W dniach 13—14 maja 1963 r. odbyło się w Brukseli posiedzenie Międzynarodowej Komisji Inwentarza Zabytkowych Przyrzędów Naukowych. Na posiedzeniu tym Polskę reprezentował współpracujący z Zakładem dr Tadeusz Przyppkowski, który następnie wziął udział w pierwszym Międzynarodowym Sympozjum Naukowym Światowego Związku Coronellego Miłośników Zabytkowych Globusów w dniach 13—15 czerwca w Wiedniu²².

Z Anglii, w ramach bezdewizowej wymiany zapoczątkowanej w 1961 r. z uniwersytetem w Leeds, przybył do Polski na miesiąc, w marcu i kwietniu 1963 r., dr Jerome R. Ravetz²³. Na zasadzie tej samej wymiany dr Ravetz przyjechał po raz drugi we wrześniu razem z drem P. M. Rattansim, także z uniwersytetu w Leeds, aby uczestniczyć w sympozjum w Jabłonnie.

Warto zaznaczyć, że wrześniowe sympozjum w Jabłonnie²⁴ odbyło się z udziałem licznych gości zagranicznych i stworzyło dobrą okazję do ożywienia i rozszerzenia dalszych kontaktów międzynarodowych Zakładu.

²¹ Por. informację o tym pobycie w nrze 4/1963 „Kwartalnika“, s. 623.

²² Por. informację o wymienionych zebraniach w nrze 4/1963 „Kwartalnika“, s. 621 i 622.

²³ Por. informację w nrze 4/1963 „Kwartalnika“, s. 615.

²⁴ Por. przypis 15.

Należy tu jeszcze koniecznie, wobec nasilających się trudności w realizowaniu wyjazdów zagranicznych w PAN, położyć szczególny nacisk na fakt, że znaczna część podróży zagranicznych pracowników Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN odbyła się bez udziału środków finansowych PAN (zaproszenia zagranicznych ośrodków naukowych, koszty wyjazdów pokrywane przez inne instytucje, wyjazdy prywatne).

Poinformujmy wreszcie, iż tak jak w latach ubiegłych, w roku sprawozdawczym Zakład prowadził szeroką wymianę wydawnictw zwartych i czasopism naukowych z 125 ośrodkami naukowymi za granicą oraz z uczonymi z 28 krajów.